

ביטויי עמדה נבחרים מקורפוס מעמ"ד – תפוצה, תפקידים ואתגרים בניתוח

יעל זיו

1. הקדמה

העברית הרבורה משופעת בביטויים להבעת היבטים שונים של עמדת הדובר כלפי התכנים או המעמד של פיסת המידע הנמסר. העמדה עשויה להתייחס למידת האמת שהדובר מבקש לייחס לטענה ("בטח", "אני חושב/חושבת"), לרמת תמיכתו בנאמר ("אני מקווה") או הסתייגותו ממנו ("לצער"), או אף למהות פעולת הדיבור שאותה הוא מבקש לבצע ("אני מודה", "אני מציג/מציגה"). לביטוי העמדה תפקיד גם במישור הדינאמי בשיח (סימון התחלת תור או סופו), בתיאום העמדות הבין-אישיות וביצירת מעורבות ("בינינו"), ובעיצוב הוראות תיהלוך בשיח (עיגון להקשר). במאמר זה ייבחנו תפוצתם ותפקידיהם בשיח של ביטויי העמדה "אני חושב/חושבת", "נראה לי", "לדעתי" ו"בטח" בעברית הרבורה, כפי שהם משתקפים בקטעים נבחרים מקורפוס מעמ"ד. מתברר מחד גיסא שהעיון בסוג זה של קורפוס מגלה צורות לשוניות שאינן מופיעות כלל או שמופיעות לעתים רחוקות בקורפוסים כתובים או מומצאים, ומאידך גיסא שההתייחסות ללשונם של דוברים מתועדים בנסיבות מסוימות עשויה שלא לזמן לנו צורות מוכרות מהקשרים דבורים אחרים, ובכך לא לשקף את מגוון השימושים בלשון הרבורה. ואולם נראה שהיתרונות גוברים על החסרונות. אשר לביטויי העמדה שייבחנו כאן, אבקש לטעון שלמגוון המשתקף בתפוצתם תפקידים שונים הנובעים הן מטווח ההשפעה התחבירי והסמנטי של הביטוי והן מהמטען האפיסטמי היחסי שהוא נושא במקרה נתון. להלן נבחן את ביטויי העמדה הנבחרים.¹

* תודתי נתונה לעינת גונן על הערותיה על גרסה מוקדמת של המאמר ועל סבלנותה האין-סופית.

1 בספר הדקדוק האנגלי של Quirk *et al.* (1972: 778) ובמהדורות המורחבת יותר (Quirk *et al.* 1985: 1112-1118) משמש המונח 'comment clause'. התרגום המילולי "פסוקית הערה" נראה הולם פחות בתיאור תפקידיו בשיח מזה שבחרתי כאן – "ביטוי עמדה".

2. אני חושב/חושבת

ביטוי העמדה המתגלם בפסוקית "אני חושב/חושבת" הוא הנפוץ מהמבעים הנבחנו בקורפוס הנתון. לפועל "חושב" בפסוקית זו אין משמעות קוגניטיבית רפלקטיבית של הרהור או תכנון. מדובר בשימוש שמשמעו 'לדעתי', ותפקידו להביע את מידת מחויבותו של הדובר לאמת שבפיסת המידע הנמסר. כך מודגמות שתי הקריאות בדוגמאות הטיפוסיות הבאות:

(1) השימוש הקוגניטיבי רפלקטיבי:

עכשיו שאני חושבת על זה || [Y34_sp1_305]

(2) השימוש האפיסטמי להבעת עמדה (בדברי דוברת ד', sp4):

ג: היא לא מסכימה להם לצאת לשתות ולעשות פיפי במהלך

השיעור ||

ד: אני חושבת שגם לנו היא לא הסכימה ||

[C714_sp3_104; sp4_094]

מעניין לציין שהשימושים שונים לא אחת בהתגלמותם הפונטית: לישות הקוגניטיבית "אני חושבת" שלוש הברות מובחנות (xoševet), כמו בדוגמה (1) לעיל,³ ואילו בפסוקיות העמדה שבקורפוס נמצאו לעתים שתי הברות (xševet) בנקבה ואחת בזכר (xšev) כמו בדוגמאות הבאות, בהתאמה:

(2א) ב: מה היא למדה |

א: אמ | אה | נו | לא כוח אדם || משאבי אנוש || אני חושבת ||

[Y34_sp2_030; sp1_211]

(2ב) אחד מאלה אני חושב || [D142_sp1_009]

אשר לתפקידי הביטוי ראו למשל Quirk *et al.* 1985, Karkkainen 2003, 2010, Brinton 2010, Kaltenboeck 2008; ולדוגמאות בעברית ראו מילר תש"ע, Maschler & Nir בדפוס. ההיגיון העומד בבסיס בחירת הביטויים יתברר בהמשך.

2 כאן ובכל הדוגמאות מן הקורפוס משמעות הסימונים היא: שני אנכים (||) גבול פרוזודי הניכר בטון מפסיק (terminal), אך יחיד (|) גבול פרוזודי הניכר בטון ממשיך (continuing), – מילה קטועה, -- קבוצה פרוזודית קטועה, @ הברה בלתי מזוהה, @...@ רצף בלתי מופענח ו <צחק> קולות לא מילוליים. ההפניות כוללות את סימון הטקסט (למשל C714), אחרי סימון הדובר (sp1) ולבסוף מספריהן של היחידות הפרוזודיות המצוטטות (305).

3 יצוין כאן שלא נמצאה בקורפוס הנבחן דוגמה של השימוש הקוגניטיבי בזכר.

4 בקורפוס שנבדק אמנם לא נמצאה עדות מובהקת לרצף בעל הברה אחת בנקבה: (xševt),

בתיאור ביטויי עמדה מהסוג הנדון בלשונות שונות נהוג היה להתייחס בספרות הבלשנית בדרך כלל לדוגמאות בלתי ספונטניות, מומצאות או לקוחות מקורפוס כתוב, ולהתרכז בשתי סוגיות: הסוגיה הלינארית, מיקומה של פסוקית העמדה במשפט; והסוגיה ההייררכית, מעמדה התחבירי של פסוקית העמדה.

במסגרת השאלה הלינארית הובחנו שלוש עמדות במשפט: תחילית, אמצעית וסופית. באופן טבעי, המיקום הראשון והאחרון מוגדרים טוב יותר מזה האמצעי (ראו למשל: Quirk *et al.* 1972: 780–788, Biber *et al.* 1999: 197). השאלה ההייררכית שבה עסקו כרוכה במעמדה התחבירי של פסוקית העמדה כפסוקית עיקרית או כפסוקית במעמד של הסגר. ברור מאליו שלסוגיה הלינארית חשיבות בקביעת המעמד התחבירי: כאשר פסוקית העמדה מופיעה בראש המשפט נוהגים להתייחס אליה כאל פסוקית עיקרית, והיא מופיעה לרוב בלוויית משעבד, כמו בדוגמה (2) לעיל, ואילו ליתר ההיקריות, למשל דוגמה (5) להלן, נוטים להתייחס כאל יחידות פרנטטיות (הסגריות), והן אינן מלוות במשעבד (ראו למשל Svensson 1976, Stenström 1995, Peterson 1999, Huddleston & Pullum 2002). אולם חוקרים אחדים נוטים להתייחס לכל פסוקיות העמדה כאל פסוקיות הסגריות, בלי לייחס חשיבות למיקומן בראש המשפט. תומכי גישת הניתוח כהסגר (בהם, Kruisinga 1932, Urmson 1952, Ross 1973, Thompson & Mulac 1991, Thompson 2002, Karkkainen 2003, 2010) מגייסים, בין היתר, את היעדר הקריאה הקוגניטיבית ומכאן את חוסר הקומפוזיציונליות. עוד בהקשר זה אפשר להסתמך על העובדה שגם בהיקרותם בראש ביטויי העמדה מגלמים תכונות הסגריות, כלומר, מצויים מחוץ לטווח תהליכים דקדוקיים החלים על המשפט (תהליכים כשלילה ושאלה).⁵ בנוסף, קיימות גישות שעל פיהן מעמדה התחבירי של פסוקית העמדה המופיעה בראש המשפט אינו חד־משמעי, והיא מפגינה תכונות שאינן מובהקות לפסוקית עיקרית או לרכיב פרנטטי או שהיא תלויה לחלופין בהקשר. (כך למשל Aijmer 1972, 1997, Biber *et al.* 1999, Huddleston & Pullum 2002, Kaltenboeck

ואולם אפשר בהחלט להבחין בצורה זו בלשון הרבורה מחוץ לקורפוס, ובה התנועה (e) בסיומת הנקבה נושלת בדיבור מהיר כמו בפעלים אחרים. בקורפוס הנבדק תופעה זו נצפתה בין השאר בצורה (mdabert): כל בן אדם שאני מדברת איתו | [C514_2_sp1_039]. חשוב לציין שמקובל לנתח משפטים כמו: "אני לא חושבת שהיא תגיע", שבהם מופיע סמן השלילה "לא" במשפט העיקרי, כשוללים סמנטית את המשפט המשועבד. תופעה זו נדונה בספרות השלילה באופן נרחב, והיא קרויה "neg raising" (ראו למשל דיון בנושא אצל Horn 2001). להיבטים נוספים של הסגרים ותכונותיהם התחביריות ראו למשל McCawley 1982, Ziv 1985, Kaltenboeck 2007, ולדיון בהתגלמויות אחדות בעברית החדשה ראו למשל לבנת תשנ"ה.

(2011).⁶ דיון זה מחייב מערכת שיקולים שלא ארזיב את הדיון בהם כאן, אך ממצאי המחקר הנוכחי מעידים אף הם על מורכבות הסוגיה.

במאמר זה אדון בהיקריות פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת" באופנות הדבורה, כפי שהיא מתועדת בקטעים נבחרים מקורפוס מעמ"ד. כידוע, כאשר עוסקים בלשון בהתגלמותה הספונטנית, המשפט אינו מהווה תמיד יחידת ניתוח רלוונטית.⁷ לרוב מדובר ברצף פסוקיות מאוחדה או משועבד ובמבעים אליפטיים (חסרים), שההנגנה משמשת בהם מפתח חשוב בניתוח לתת-יחידות. בחינת הקורפוס מעלה שאכן קיימים אתגרים בקביעת היחידות הרלוונטיות, ובהם: ההכרעה בין מעמדם התחבירי של צירופים אחדים (שמני NP, תוארי AdjP או של מילת יחס – פרפוזיציונאלי PP) כמבעים חסרים (אליפטיים) המביעים פרופוזיציה או כצירופים תחביריים המשמשים מבעים שלמים ולא אליפטיים (כפי שיתברר בהמשך), סוגיית הרלוונטיות של תורים בשיחה, היבטי הפקה (כמו הפסקות והיסוסים המאפיינים את האופנות הדבורה) ומדרד הקוהרנטיות.⁸ לא מפליא אפוא שמגוון המדרים המשמשים בהכרעות בסוגה הדבורה עשויים לזמן קביעות שונות באשר לתפוצת רכיבים שונים בה, כפי שיודגם בהמשך.

אסקור תחילה את ההיבט הלינארי בקצרה, ובהמשך המאמר ארזיב בו יותר. בשל המורכבות הכרוכה בהגדרת היחידות הרלוונטיות, שהוזכרה לעיל, אכנה את היחידה שבה מופיעה הפסוקית "אני חושב/חושבת" בשם 'היחידה המעגנת', ואחר כך אעמוד על טיבה. ניוכח שפסוקית העמדה הנדונה מופיעה בסוג זה של קורפוס הן בפתיחתה והן בסיומה של היחידה המעגנת. כך, למשל, בדוגמאות (3) ו-(4) להלן הפסוקית מופיעה בראש היחידה המעגנת, אך זו האחרונה אינה זהה בשני המקרים (היחידות הרלוונטיות מודגשות, להבהרה):

(3) אני חושב שאיפשהו זה גם ישפר לך את ההרגשה || [P931_3_sp2_222]

(4) התקדמתי אז באיזה | אני חושבת | חמש שנים || [Y34_sp1_368-370]

6 על מורכבות המושג "הסגר": הגורמים המשמשים בהגדרת תכונותיו (ובהם, צורה: מיקום, היקרות עם משועבד; תפקיד: פרדיקציה משנית; פרזודיה: נפרדת או מאוחדה) והמעגליות הפוטנציאלית המעורבת, ראו למשל הדיונים המרתקים של 2007, 2011 Kaltenboeck, ושם גם אזכורים למחקרים נוספים.

7 ראו בעניין זה למשל Nir & Berman 2010, יזרעאל תשע"ג ומאמרו של יזרעאל "יחידות הבסיס של הלשון המדוברת: פרזודיה, שיח ותחביר" (יזרעאל תשע"ו, בספר זה; ושם גם הפניות למחקרים נוספים), ומאמרו של Schegloff 1996 העוסק בהיבטי השיחה ככלל.

8 להגדרות קוהרנטיות בשיח ראו למשל 1985 Giora, 1980 Reinhart. ראו גם Schegloff 1996 למעמדם של שיקולי תורים ברצף השיח בהקשר זה.

ברוגמאות (5) ו-(6) להלן מופיעה פסוקית העמדה הנדונה בסוף היחידה המעגנת, ושוב, היחידה המעגנת אינה זהה בשני המקרים:

(5) זה אורטיסאה אני חושב || [D142_sp1_206]

(6) תחילת האלף אני חושב || [OCh_sp1_632]

נראה בעליל שבדוגמאות לעיל מתגלם לא רק ההיבט הלינארי של פסוקית העמדה, התחלה וסוף, אלא אף ההיבט התחבירי ההיררכי של היחידה המעגנת, ומובחנות שתי ישויות תחביריות: משפט או מבע פרופוזיציוני – (3) ו-(5), וצירוף שמני – (4) ו-(6). מדד זה, מתברר, הוא בעל חשיבות גם למשמעותה ולתפקודה של פסוקית העמדה עצמה, ולכן אפנה עתה לדון בשאלה זו. ובכן ההבחנה הרלוונטית היא אם היחידה המעגנת מהווה משפט או מבע חסר (אליפטי) בעל תוכן פרופוזיציוני, או שהיא צירוף תחבירי שאינו פסוקית (צירוף שמני NP, צירוף תוארי AdjP או צירוף של מילת יחס – פרפוזיציונאלי PP) המהווה מבע שלם (לא אליפטי ולא פרופוזיציוני). נציג תחילה דוגמאות מובהקות להבדל זה, ואחר כך נעמוד על משמעותו.⁹ דוגמה (3) לעיל, המובאת כאן שוב לנוחות הדיון, מהווה דוגמה אופיינית ליחידה מעגנת מסוג משפט:

(3) אני חושב שאיפשרו זה גם ישפר לך את ההרגשה || [P931_3_sp2_222]

ברוגמה (7) להלן לפנינו תשובה אליפטית (חסרה) בעלת אופי פרופוזיציוני:

(7) ג: איפה המלון שהיינו שם \

א: או | זה אני חושב || [D142_sp3_120; sp1_218-219]

בחינת דברי דובר א' בדוגמה (7) מעלה שלפנינו תשובה אליפטית, והתשובה "המלאה" הפרופוזיציונלית היא:

(7') זה (המלון שהיינו שם) אני חושב

לפנינו פרופוזיציה שלמה מבחינה לוגית המתבטאת בצורה אליפטית. לפסוקית העמדה "אני חושב" בדוגמאות (3) ו-(7) משמעות של 'לדעת', המציינת את מידת המחויבות של הדובר לאמת שבמידע הנמסר, כצפוי במקרי פסוקיות עמדה שאינן משקפות משמעות קוגניטיבית רפלקטיבית.

9 לצורך הדיון בשאלת מהותה של היחידה המעגנת נתעלם כרגע מהמדר הלינארי, ונביא דוגמאות שבהן פסוקית העמדה פותחת או סוגרת את היחידה המעגנת. החלטה זו נובעת מאופיין של הדוגמאות בקורפוס הנדון.

לעומת זאת, בדוגמאות הבאות נמצא שהיחידה המעגנת היא צירוף תחבירי שאינו פסוקית אלא צירוף מסוג צירוף שמני NP, צירוף תוארי AdjP או צירוף של מילת יחס – פרפוזיציונאלי PP, המהווה מבע שלם שאינו אליפטי ואינו פרפוזיציוני. נבחן כעת את הדוגמאות:

בדוגמה (4), שנזכרה לעיל ומוצגת כאן שוב, צירוף שמני NP: "אני חושבת חמש שנים" (מסומן בקו תחתני), המשועבד כשלעצמו לצירוף מילת היחס PP: "באיזה אני חושבת חמש שנים" (מסומן באותיות מודגשות).

(4) התקדמתי אז באיזה | אני חושבת | חמש שנים | [Y34_sp1_368-370]

בדוגמה (8) מופיע צירוף שמני נוסף: "אני חושבת שמונה שאלות על המנהל שלי", המשועבד כשלעצמו לצירוף של מילת יחס "כמו אני חושבת שמונה שאלות על המנהל שלי" | הסימונים כמו בדוגמה (4) לעיל:

(8) יש פה משהו כמו אני | חושבת שמונה שאלות | על המנהל שלי | [OM_sp5_052-055]

בדוגמה (9) מובא צירוף תוארי AdjP: "אני חושב מאוד מאוד גמישה" (מסומן בקו תחתני), המשועבד כשלעצמו לצירוף שמני "מערכת אני חושב מאוד מאוד גמישה" (מסומן באותיות מודגשות):

(9) יש לך מערכת | אני חושב | מאוד מאוד גמישה | [P931_2_sp2_043-045]

ודוגמה נוספת של צירוף תוארי (מסומן):

(10) א: גם שם זה היה מאוד קיצוני \
ב: לא כזה קיצוני כמו רחל ושבתאי || אני חושבת || אבל קיצוני
גם || [Y311_sp1_199; sp2_103-105]

בדוגמה (11) להלן צירוף מילת יחס PP "ביום ראשון אני חושבת", שהוא המחובר הראשון ביחידה:

(11) ביום אה | ראשון אני חושבת | או שני הם | [Y33_sp2_059-061]

ובדוגמה (12) מופיע צירוף יחס נוסף – "במשך כל שנות חייה אני חושב":

(12) זה שאמא שלי | במשך | כל שנות חייה | אני חושב || היה לה הזה
של סב | [C612_3_sp2_023-027]

(הזה = מתייחס לפרקולטור שמוזכר קודם לכן)

צירופים תחביריים אלו, שאינם אליפטניים ואינם מהווים פרופוזיציה לוגית שלמה, מופיעים ככלל באופנות הדבורה הספוטנית בלבד, ובהם לפסוקית "אני חושב/חושבת" תפקיד שונה מזה שאתו היא מזוהה במקרים שבהם היחידה המעגנת היא משפט או מבע פרופוזיציוני. בניגוד למקרים שבהם משמשת פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת" לציון מידת המחויבות של הדובר לתוכן המידע, כאן "אני חושב" משמש כסוג של אפרוקסימטור, מעריך, ומשמעותו: 'להערכת', 'בקירוב'. נעניין במשמעותן של הדוגמאות שהובאו לעיל:

בדוגמה (4), המוצגת שוב להלן, הדוברת מעריכה משך זמן מסוים בקירוב, במקביל ל"משהו כמו חמש שנים", ומציינת זאת בו בזמן גם באמצעות המעריך "איזה":

(4) התקדמתי אז באיזה | אני חושבת | חמש שנים || [Y34_sp1_368-370]

דוגמה (8) (לעיל ומובאת שוב) ממחישה את היבט הקירוב במפורש:

(8) יש פה משהו כמו אני | חושבת שמו – -- שמונה שאלות | על המנהל

שלי || [IOM_sp5_052-055]

הדוברת, שאינה בטוחה במספר השאלות, אומרת במפורש "משהו כמו" ומספקת הערכה או קירוב מספרי. (ושוב, כמו במקרה הקודם לפנינו שני ביטויי הערכה). דוגמה (9) לעיל, שהקשרה הנרחב יותר מובא להלן (9'), נסבה על הערכת מידת הגמישות של מערכת שעות שמפקד וחייל חלוקים באשר לה. להערכת המפקד (דובר ב'), יש לחייל מערכת גמישה למדיי, ואילו לדעת החייל (דובר א'), אין המערכת גמישה דייה:

(9') ב: איזה קשיים יש לך פה | כשאתה עובד | פחות שעות | יש לך

מערכת | אני חושב | מאוד מאוד גמישה | שיכולה לאפשר לך |

א: לא עד כדי כך גמישה || [P931_sp2_040-046; sp1_078]

באמצעות הפסוקית "אני חושב" המפקד מביע את הערכתו למידת הגמישות, משל אמר: "למיטב הערכתי המערכת שלך גמישה מאוד". בדוגמה (10) (לעיל ומובאת שוב) מדובר על פער בהשכלה בין בני זוג, ולשאלת דובר א' אם הפער היה קיצוני מאוד, משיבה דוברת ב שלמיטב הערכתה הפער היה קיצוני פחות מאשר במקרה אחר (של רחל ושבתאי) אבל עדיין קיצוני, כלומר ישנה הערכה של רמת הקיצוניות.

(10) א: גם שם זה היה מאוד קיצוני \

ב: לא כזה קיצוני כמו רחל ושבתאי || אני חושבת || אבל קיצוני

גם || [Y311_sp1_199; sp2_103-105]

ברוגמאות (11) ו-(12) לעיל הביטוי "אני חושב/חושבת" משמש להערכת עיתוי ("ביום ראשון אני חושבת או שני") או משך זמן ("במשך כל שנות חייה אני חושב") בהתאמה. בחינת הקורפוס מעלה שמשמעות ה'קירוב' וה'הערכה' מייחדת את הפסוקית "אני חושב/חושבת" כשהיא מהווה חלק מצירוף תחבירי שאינו פסוקית, ואינו מהווה מבע פרופוזיציוני אליפטי. מתברר, אפוא, שהבחנה התחבירית בין היחידות המעגנות מתלכדת עם הבחנה סמנטית תפקודית, כך שכאשר היחידה המעגנת את פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת" היא משפט או מבע פרופוזיציוני אליפטי, משמשת פסוקית העמדה לציון מידת המחויבות של הדובר לתוכן המסר (מקביל ל"לדעת"/"למיטב ידיעתי"); וכאשר היחידה המעגנת היא צירוף תחבירי שאינו פסוקית ואינו מהווה מבע פרופוזיציוני, משמש הביטוי "אני חושב/חושבת" להבעת קירוב או הערכה בהיעדר דיוק (מקביל ל"להערכתי"/"משהו כמו"). במקרים מובהקים הקירוב מתייחס לקביעת עיתוי, כמות או משך זמן, כמו ברוגמאות (4), (8) ו-(12) לעיל וכמו ברוגמאות (13) ו-(14) להלן:¹⁰

(13) מחודש מאי אני חושבת שלא ראיתי אותך || [Y111_sp1_113]

(14) ההקשר הרחב יותר של דוגמה (6):

ב: מה זה עתיק || ממתי ||

א: ואללה | שנים אני לא זוכר ||

ב: מאה \ מאתיים שנה \ אלף שנה \

א: לא לא לא || ג- --

ב: אלפיים \

א: (@) כבר || כבר ||

ב: כן |

א: מאות || תחילת האלף אני חושב ||

[OCh_sp2_175-181; sp1_625-632]

10 ממצאים דומים נמצאו גם במקרה של "I think" האנגלית, ראו למשל מאמריו מלאי התוכנה של Kaltenboeck (2008, 2009, 2010, 2011, 2013).

11 דוגמה זו מעניינת במיוחד כיוון שאף על פי שהיחידה המעגנת היא צירוף מילת יחס PP "מחודש מאי", הפסוקית "אני חושבת" מלווה במשעבר "ש", המאפיין אותה כשהיחידה המעגנת היא משפט והיא עצמה מתפקדת תחבירית כפסוקית עיקרית. דיון נרחב בנושא זה הוא מחוץ לתחום בהקשר הנוכחי, אולם אתרום כאן השערה הנוגעת לתפיסת הדובר את המבנה המעגן כאן כמשפט שממנו הוצא הרכיב "מחודש מאי" כחלק ייחודי, כך שמבנה התשתית מקביל לרצף: "אני חושבת שלא ראיתי אותך מחודש מאי". הנחה זו מתיישבת היטב עם תפוצת סמן השעבוד "ש". מובן שכדי לבסס השערה זו יש צורך במחקר מעמיק יותר וייתכן שאף בהשוואה בין-לשונית.

הבדל זה מעלה סוגיות נרחבות יותר:

- (א) שאלת מגוון המשמעויות ומגוון התפקידים של הפסוקית "אני חושב/חושבת", והקשרים ביניהם;
- (ב) שאלת תכונותיה התחביריות של פסוקית העמדה במקרים שבהם היחידה המעגנת היא משפט או מבע פרופוזיציוני ובמקרים שבהם היחידה המעגנת היא צירופית (שאינה פסוקית);
- (ג) האם ההבדלים שנמצאו לגבי פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת" מאפיינים גם פסוקיות עמדה קרובות סמנטית ופונקציונלית כמו "לדעת", "נראה לי" ו"בטח", או שמא מדובר בהשתגרות דקדוקית (קונבנציונליזציה) המאפיינת את פסוקית העמדה הזאת ולא את הקרובות לה?

שאלת המשמעות וגלגוליה נדונה בפירוט במאמרי של Kaltenboeck על הפסוקית האנגלית "I think", ונראה שרוב התובנות שלו באשר לפסוקית באנגלית יפים גם לשימושים בעברית. כך מונה Kaltenboeck את המשמעויות שהזכרנו בעברית: משמעות קוגניטיבית רפלקטיבית [כמו המשמעות הבסיסית בדוגמה (1) לעיל]; משמעות אפיסטמית, הקשורה להבעת עמדת הדובר כלפי המסר [כמו בדוגמה (2) לעיל]; משמעות מקרבת, משמעות מעריכה [המודגמת בצירופים שבדוגמאות (8)–(14) לעיל]; ומה שהוא מכנה משמעות מבנית (משמעות שעל טיבה נעמוד להלן). בחקירת תפקידן בשיח של תופעות הסגריות באנגלית בחנתי (Ziv 2002) קורפוס כתוב, והתרכזתי באותן היקרויות שבהן הופיע ההסגר "I believe" אחרי הרכיב הראשון המוטעם.¹² הראיתי שללא קשר למשמעותו, במיקום הזה ההסגר משמש לקישור הרכיב המופיע מיד לפניו במבע לטקסט המקדים את אותו המבע. אף על פי שהתופעה מצויה גם בלשון העברית,¹³ בקורפוס העברית הדבורה במעמ"ד שבחנתי במחקר הזה לא נמצאו שימושים מבניים מובהקים מסוג זה, קרוב לוודאי בשל השוני האפשרי באופנות, בסוגה ובמשלב. Kaltenboeck כולל תחת כותרת התפקיד המבני של הפסוקית גם שימוש שבו נשקפת המשמעות הסמנטית כליל, והפסוקית מופיעה בראש המבע כסימון של פתיחת תור או התחלת מבע בלבד. כאן הוא כולל גם התחלות נפל, ובכך מרחיב את הדיון לא רק למישור המיומנות הלשונית (competence) אלא אף למישור הביצועי (performance). הקורפוס הדבור אכן מזמן מקרים שבהם מדובר בהתגלמות לשונית המשקפת כישורים לשוניים לצד זו המשקפת

12 עמדה זו מכונה בספרות Wackernagel law על שמו של הפילולוג השוויצרי (1853–1938) שחקר את מיקומם של רכיבים קליטיים בשפות הודו־אירופיות.

13 כותרת הרצאתי בכנס "העברית שפה יפה" בסמינר אורנים בשנת 2001: "ההסגר, כך אטען, מתפקד כאן גם כהוראה לעיגון המסר בשיח", מרגימה את התופעה גם בעברית.

מקרי הפקה בלתי שיטתיים.¹⁴ רוב הדיונים במיומנות הלשונית (גם בתחום ניתוח השיח – Discourse Analysis) נוטים שלא לייחס חשיבות לתופעות הפקה. דיונים במסגרת ניתוח השיח (Conversation Analysis), לעומת זאת, נוקטים מתודולוגיה שונה ודנים גם בתופעות הפקה (ובניהן גם לממלאי חללים ריקים מתוכן – fillers). בחינתו של Kaltenboeck עוסקת הן בתופעות הדקדוקיות המעידות על מיומנות לשונית והן בתופעות הפקה, והוא מנסה לספק הסבר לקשר בין מגוון השימושים של הפסוקית הנדונה. לשיטתו, השימושים השונים קשורים כולם למהות בסיסית של הפועל האנגלי 'think', שעניינו 'קוגיטציה' (הגיגים, חשיבה, הרהור, תהייה), והמדדים המבדילים בין התגלמויותיהם השונות הם: נקודת המבט, ההנגנה ומהות היחידה המעגנת. ב'נקודת המבט' מבחין Kaltenboeck בין ציר הדובר מול דוברים אחרים לבין ציר הדובר מול האמת. כאשר מדובר בהבדל בין ציר הדובר מול דוברים אחרים, בולטת המשמעות הקוגניטיבית הבסיסית "חושב על" [המצויה בדוגמה (1) לעיל, ומובאת שוב להלן] בהינתן ההטעמה על פועל החשיבה:

(1) עכשיו שאני חושבת על זה || [Y34_sp1_305]

במקרים שבהם מדובר בהבחנה בין ציר הדובר לאמת בולטת המשמעות האפיסטמית, וכאן אין ההטעמה המרכזית על פסוקית העמדה. מהותה של היחידה המעגנת מעורבת בקביעת המשמעות של הבעת דעה (במשפט שלם או פרופוזיציה) לעומת הערכה או קירוב (בצירוף הניתן לכימות). לתפקידים המבניים של הפסוקית מייחס Kaltenboeck שחיקה סמנטית אך קרבה פונקציונלית במישור הריחוק. כך, כשם שקיים מרחק בין ציר הדובר לדוברים אחרים בקריאה הקוגניטיבית ובין ציר הדובר לאמת בקריאה האפיסטמית, כאן הריחוק הוא פיזי בין יחידות שיח (בין שהן פותחות בין שהן מופסקות). כאמור, זה ניסיון לאחד תחת מטרייה אחת את כל הפונקציות של הפסוקית. ואולם נראה שהתובנה ממשית יותר בשימושים בעלי המהות הסמנטית-פרגמטית מאשר בשימוש השחוק סמנטית שאותו מכנס Kaltenboeck תחת התפקיד "מבני".

הסוגיה השנייה שהועלתה בהקשר זה (ראו ב לעיל) נוגעת לתכונותיה התחביריות של פסוקית העמדה ביחידות המעגנות. הוזכרה שאלת מעמדה של פסוקית העמדה כפסוקית הסגרית במשפט או במבע פרופוזיציוני, כשהיא אינה מופיעה בראש היחידה המעגנת. כך למשל דוגמה (5) לעיל, המובאת כעת שוב:

(5) זה אורטיסאה אני חושב || [D142_sp1_206]

14 וראו ספרה של בורוכובסקי בראבא (תש"ע), העוסק בן היתר בסוגיה זו ובטווח התופעות בין הפקה לדקדוק.

שאלת מעמדה התחבירי של הפסוקית כשהיא מופיעה בראש הוזכרה אף היא, וכאן הדעות חלוקות, כאמור, בין מעמד הסגרי ובין מעמד כמשפט עיקרי. הן הטיעון הסמנטי קומפוזיציוני (משמעות אפיסטמית ולא קוגניטיבית גרידא) והן העובדה שגם במיקום זה באופנות הדבורה היא מופיעה לעתים באופן אסינדרטי, כמו בדוגמה (15) להלן, תומכים בניתוח כיחידה הסגרית:¹⁵

(15) אני חושבת | היא שלישי || אני לא יודעת -- מ- באיזה | שלב של השלישי || [C514_2_sp1_160-164]

לעומת זאת, הניתוח כמשפט עיקרי נסמך על הטיעון הלינארי (מופיעה בראש) והיקרותו של המשעבר "ש" במקרים רבים כמו בדוגמה (2) לעיל ובדוגמה (16) להלן:

(16) אני | חושב שאני אגיע לקילומטרז' הזה || זה הקטע || [OCD_1_sp1_007-009]

כפי שהוזכר לעיל, המקרים שבהם היחידה המעגנת היא צירופית ואינה מהווה מבע אליפטי מאפיינים את האופנות הדבורה בלבד, ונראה שהם מצויים עתה על הגבול בין הפקה להשתגרות דקדוקית. נוכחנו שפסוקית העמדה מופיעה גם בראש הצירוף הרלוונטי כבדוגמה (8) וגם בסופו כבדוגמה (6), ובקורפוס שלנו היא צמודה יותר לביטוי המוערך בצירוף כאשר היא מופיעה עם מעריך, מקרב נוסף. כך למשל בדוגמה (4), המובאת שוב להלן, היא חוצצת בין המעריך "איזה" לבין "חמש שנים":

(4) התקדמתי אז באיזה | אני חושבת | חמש שנים || [Y34_sp1_368-370]

ובדוגמה (8) היא מופיעה אחרי המעריך "משהו כמו" ולפני "שמונה שאלות":

(8) יש פה משהו כמו אני | חושבת שמו- -- שמונה שאלות | [OM_sp5_052-054]

הספרות הרלוונטית לא עסקה בתיאור המעמד התחבירי של "אני חושב/חושבת" בתוך הצירוף, אך גם כאן הפסוקית נראית חיצונית לצירוף כיחידה תחבירית,

15 יש הטוענים שבמקרים האסינדרטיים שבהם מופיעה פסוקית העמדה בראש קיימת אינטגרציה, ולפינו יחידה תחבירית אחת, שבה אין משמעות לעיקר ולהסגרי (ראו למשל Thompson & Mulac 1991); ויש הרבקים בחלוקה התחבירית לפסוקית עיקרית וטפלה (המשלימה אותה), וטוענים שהפרגמטיקה הפונקציונלית, ולא התכונה התחבירית, מסבירה את ההבדל בין מקרים אלו לבין המקרים הקנוניים (Kearns 2007). מעל לכול עולה כאן שאלת ניתוחם של תהליכים תחביריים והמתאם בין קידוד תחבירי למשמעות תפקיד במשפט ובשיח – שאלה אשר לא אדון בה כאן.

במיוחד לאור האופי הביצועי שלה (ומכאן לקשר התחבירי הרופף שלה לצירוף). עיון בדוגמאות שבהן היחידה המעגנת היא צירופית שאינה פרופוזיציונית מעיד על הבדל תפקודי בין ההיקרות בפתיחה או בסיום הצירוף. בדוגמאות בקורפוס הנבחן נראה שכאשר "אני חושב/חושבת" פותחת את הצירוף, הבסיס הוא לעתים הפקתי. עדות לכך משמשת העובדה שלצדה נמצא לעתים עוד ביטוי בעל משמעות של קירוב או הערכה, כמו בדוגמאות (4) ו-(8) לעיל. לעומת זאת בשעה שהפסקות מופיעה בסוף הצירוף, היא מתפקדת כאישוש המעמד של הצירוף כהערכה וקירוב ולא כקביעה פסקנית. כמו בדוגמאות (6) ו-(10) לעיל, ובדוגמה (13) לעיל, המובאת שוב להלן:

(13) מחודש מאי אני חושבת שלא ראיתי אותך || [Y111_sp1_113]

בדרך כלל לתכונות פרזודיות תרומה בתפיסת יחידות תחביריות. במקרה הנדון נראה שבמקרים המובהקים פסקות העמדה מהווה חלק בלתי נפרד מיחידת ההנגנה של המשפט או המבע הפרופוזיציוני שבו היא מעוגנת [ראו דוגמאות (3) ו-(5), המובאות כאן שוב]:

(3) אני חושב שאיפשהו זה גם ישפר לך את ההרגשה || [P931_3_sp2_222]

(5) ד: ולאן אנחנו ||

א: הנה || זה | זה אורטיסאה אני חושב ||
[D142_sp4_009; sp1_204-206]

הדבר נכון גם במקרים שבהם היא חלק מצירוף בלתי פרופוזיציוני, כמו בדוגמאות (9) ו-(6) לעיל, המובאות שוב:

(9) יש לך מערכת | אני חושב | מאוד מאוד גמישה |

[P931_2_sp2_043-045]

(6) תחילת האלף אני חושב || [OCh_sp1_632]

הדוגמה הבאה, (17), שבה "אני חושבת" מהווה יחידת הנגנה נפרדת מהיחידה הצירופית שאליה היא מעוגנת, אינה אופיינית לקורפוס הנבדק, והיא מדגימה שימוש של פסקות המעמד כתיקון המידע (השכיח בתופעות הפקה):

(17) ב: מה היא למדה ||

א: אמ | אה | נו | לא כוח אדם || משאבי אנוש || אני חושבת ||

[Y34_sp2_030; sp1_206-211]

נראה שלמיקום הפסוקית יחסית ליחידה המעגנת חשיבות פונקציונלית: כשפסוקית העמדה המעוגנת בפרופוזיציה מופיעה בסוף היחידה, היא מתפקדת כאישוש מעמדה של האמירה או כהבהרה או תיקון של מה שהיה עשוי להיות פס במעמד אסרטיבי נחרץ יותר, ¹⁶ ואילו כשהיא מופיעה בתחילת היחידה, היא משמשת כהבעת עמדה אפיסטמית מפורשת ("לדעתי") או בתפקיד מבני (כמתואר לעיל) בהיות עמדה זו נוטה לשחיקה סמנטית (וראו Karkkainen 2003, Kaltenboeck 2010). ראינו שהבחנה דומה קיימת גם כאשר היחידה המעגנת היא צירופית, כך שכשהיא פותחת את הצירוף, המעמד הטנטיבי ('להערכתי') מוצהר מראש; ואילו כשהיא חותמת את הצירוף, היא מבהירה את המעמד של הקביעה, קירוב ולא דיוק.

נעבור עתה לבחינה כמותית של ההיקריות השונות של פסוקית העמדה הנדונה בסביבות התחביריות המובחנות. בקורפוס מעמ"ד ששימש מצע לסדנת המחקר נמצאו 35 תקריות של הפסוקית "אני חושב/חושבת" ובהן 3 הופעות קוגניטיביות (כמו בדוגמה (1) לעיל) ו-32 פסוקיות עמדה. מבין פסוקיות העמדה נמצאו 20 תקריות שבהן היחידה המעגנת היא משפט או מבע פרופוזיציוני ו-12 תקריות שבהן היחידה המעגנת היא צירוף (שמני, תוארי או של מילת יחס). בנוסף, נתגלתה אסימטריה בולטת בין היקרות פסוקית העמדה בראש היחידה ובסופה: כאשר היחידה המעגנת היא משפט או מבע פרופוזיציוני הרוב המכריע של התקריות (19 מבין 20) מופיע בראש היחידה, ובסוף היחידה נצפתה הופעה אחת בלבד, ¹⁷ ואילו כאשר היחידה המעגנת היא צירוף שאינו אליפטי או פרופוזיציוני רוב ההיקריות (8 מבין 12) חותמות את הצירוף ורק 4 פותחות אותו. יצוין שכל פסוקיות העמדה השליליות בקורפוס מופיעות בתחילת המשפט, והרוב המכריע של הפסוקיות בראש היחידה המעגנת של המשפט מופיעות עם המשעבד "ש".¹⁸ הנתונים מסוכמים בטבלה הבאה:

16 חלוקה תפקודית זו מתלכדת עם התפיסה הפילוסופית שלפיה ראשית טוענים ואז מעירים עליה.

17 אשר למקום הראשון, מובן שגם פסוקיות משועבדות כשלעצמן כמו בדוגמה: "אני רוצה להגיד לך שאני חושבת שהמבחן לא הוגן." נכללות במניין זה. ואשר למקום האחרון, במרשתת מוצאים דוגמאות רבות יותר של היקריות מסוג זה, שבהן היחידה המעגנת היא משפט.

18 פרט לדוגמה האליפטית הבאה (אף על פי שבלשון הדבורה הההתגלמות האסידנטית אופיינית למדיי):

אני חושבת | היא שלישי || אני לא יודעת -- מ- באיזה | שלב של השלישי ||

[CS14_2_sp1_160-164]

השלת המשעבד "that" באנגלית מוכרת ומתועדת הרבה יותר, ובין היתר היא משרתת את תפיסת פסוקית ההערה כהסגריה. מובן שהקביעה בדבר הימצאותו או היעדרותו של המשעבד תלויה במידת המפורשות האודיטורית שלו.

מיקום	משפט / מבע פרופוזיציוני		צירוף (שמני, תוארי, מילת יחס)		קוגניטיבי
	תחילי	סופי	תחילי	סופי	
	19	1	4	8	3
מתוכן שלילה	5	0	0	0	0
סך הכול אפיסטמי	20		12		
סך הכול	32				3

כיוון שהקורפוס אינו גדול דיו אפשר לזהות כאן רק מגמה כללית. ואולם זו עולה בקנה אחד עם מה שהעלה המחקר באופנות הדבורה באנגלית (Karkkainen 2003, Kaltenboeck 2013), וסביר להניח שהיא משמעותית גם בעברית.¹⁹ נעמוד עתה על כמה תכונות העולות מממצאים אלו. חוסר ההתאמה המספרי הבולט בהיקרות בראש היחידה הפרופוזיציונית ובסופה נמצא גם באופנות הדבורה באנגלית, ואותו מסבירים Karkkainen (2003) ו־Kaltenboeck (2013) באמצעות התפקיד הכפול שממלאת הפסוקית כשהיא מופיעה בפתיחת היחידה, אפיסטמי ומבני (ראו דיון לעיל); לעומת התפקיד האחד – אפיסטמי – כשהיא מופיעה בסופה. על ההבדל בהיקרות בתחילתה של יחידת הצירוף לעומת ההיקרות בסופה אין הם עומדים, והמספר הקטן יחסית בקורפוס הנבחן אינו מאפשר קביעה חד־משמעית. ואולם נראה שקיימת עדיפות להיקרות בסוף הצירוף כהבהרת מעמדו כהערכה או כתיקון תפיסה נחרצת. הפסוקית האפיסטמית השלילית הופיעה בקורפוס רק בראש המשפט או המבע הפרופוזיציוני, כמו בדוגמה (18) להלן, ולא נמצאה כלל ביחידה התוך־צירופית:²⁰

(18) אני לא חושב שאני גם רוצה לשמוע אותם | [P931_2_sp1_182]

19 אחת השאלות הנדונות בהקשר של פסוקיות עמדה מסוג זה באנגלית קשורה למעמדן כסמן שיח (ראו, בין היתר, Kaltenboeck 2013, Brinton 2008). הגם שהסוגיה מרתקת לא אוכל לדון בה כאן בהקשר של הערכים האפיסטמיים שנבחנו בקורפוס.

20 יצוין שבאנגלית מוצאים את "I don't think" האפיסטמי גם בסוף המשפט או המבע הפרופוזיציוני המעגן (ראו למשל Mittwoch 1979). מעניין גם להצביע על הדוגמה הבאה מהקורפוס, שמזמנת הצצה אל חלופות אפשרויות לאור מגבלות התפוצה של הפסוקית: יש לו שני בנים || <צצוק> אחד בן | הקטן בן שלוש | הגדול בן | אני לא חושבת שהוא בכיתה א' || || מה את אומרת | [C514_2_sp1_113-118]

הפסוקית השלילית מופיעה בראש המשפט, אך נראה מההקשר שהיא מתייחסת להערכת גיל הבן הגדול, כלומר מתפקדת כמעריך המאפיין את השימוש התוך־צירופי. ייתכן שבהיעדר החלופה התחבירית "הגדול בן אני לא חושבת בכיתה א'" ננקטה החלופה הסגנונית שברוגמה.

בטרם אבחן ביטויי עמדה נוספים כדי לעמוד על ייחודה של פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת", ברצוני לעיין בדוגמה מאתגרת הנוגעת להכרעה באשר לתפוצת פסוקית העמדה הנדונה ולמעורבות של גורמים כמו קוהרנטיות, תור שיחי והפרעות הפקה בהכרעה. להלן הדוגמה:

(19) אני רוצה להגיד לך קודם כול | שכל מה שהיה | אה | אני חושב שב
--- קודם כול בתור מפקד | אני צריך לשמור | על רמת סודיות | ו |
לא לעשות מעשים שיפגעו בכבודך || [P931_1_sp2_105-113]

שתי חלופות הגיוניות ניצבות לפנינו בבחינת מיקומה של פסוקית העמדה "אני חושב" בדוגמה זאת. הראשונה והפשוטה יותר (שאותה אימצתי במאמר זה) מציבה אותה בפתיחת היחידה המעגנת הפרופוזיציונית אחרי סמן ההיסוס "אה". החלופה השנייה והמורכבת יותר תתייחס לכל התור השיחי של דובר ב' כיחידה הרלוונטית המבטאת טיעון קוהרנטי, ובתוכה "כל מה שהיה" יהיה המשלים של המובא ב' (19), כשמילות הקשר (בנוגע ל) מושלות:²¹

(19') אני צריך לשמור | על רמת סודיות | [P931_1_sp2_110-111]

על פי גישה זו, תופיע פסוקית העמדה במקום השני (אחרי המשלים), תפוצה שמאפיינת אותה באופנות הכתובה ולא בדבורה. העדפת החלופה האנליטית הראשונה נובעת הן מפשטותה היחסית והן מהעובדה שהיא עקבית מבחינת האפיון של האופנות הדבורה.

נעבור עתה לבחינת כמה ביטויי עמדה סמנטיים ואפיסטמיים קרובים לפסוקית הנדונה כדי לעמוד על ייחודה.

3. "נראה לי", "לדעתי", "בטח"

ביטויי העמדה "נראה לי", "לדעתי" ו"בטח" מופיעים לעתים קרובות בקורפוס מעמ"ד בתפקיד אפיסטמי מובהק, והם שונים מ"אני חושב/חושבת" הן בתפוצה והן בחלק מתפקידיהם.

21 כפי שמעיד הקורפוס, השלת מילות קשר, גם אם הן צמודות לרכיב שאחריהן, מאפיינת מאוד את האופנות הדבורה.

3.1 נראה לי

לביטוי העמדה "נראה לי" 19 היקרויות בקורפוס, 10 מהן באות בראש היחידה המעגנת הרלוונטית, כמו בדוגמה (20) להלן:

(20) נראה לי שגם ממש נהנה ביחד || [Y32_sp2_260]

באחת מהן מופיע סדר המילים "לי נראה" בתשובה ל"מה נראה לך?"²²

(21) ב: אז מה נראה לך \

א: לי נראה | שכשאני אחזור | בגלל שהדירה תישאר ריקה | היא

לא תרצה להמשיך כאן || [Y34_sp2_018; sp1_185-188]

4 היקרויות של "נראה לי" חותמות את היחידה המעגנת הפרופוזיציונית, כמו בדוגמה (22) להלן:

(22) הוא בן שלושים נראה לי || [C714_sp1_11]

מעניין לציין ש"נראה לי" מופיעה גם כמבע שלם, כתשובה חיובית, בדוגמה (23) להלן:

(23) ב: עוד סלון יש \

א: נראה לי || [C842_sp2_094; sp1_078]

אף על פי שלכאורה גם הפסוקית "אני חושב/חושבת" יכולה להופיע כתשובה חיובית בהקשר המתאים, היא אינה מופיעה כך בקורפוס. המקבילה השלילית "לא נראה לי" מופיעה כמבע שלם בדוגמה (24) להלן:²³

(24) א: אבל אולי תגידי לאמא שלך ש | זהו \

ב: נראה מה היא תגידי || לא יודעת || לא | לא נראה לי | לא רוצה

להתווכח איתה עכשיו || [C842_sp1_005-006; sp2_007-011]

22 ההטעמה בתשובת דובר א' היא על "לי", והיא מסמנת ניגוד בנקודת המבט. אבל היבט זה אינו מהותי לדיון הנוכחי, שעניינו המשמעות האפיסטמית.

23 גם בדוגמה להלן שלילה מפורשת, ואולם זו מופיעה אחרי סימן השעבוד "ש", ואפשר לנתח כמבע אליפטי (במיוחד לאור הימצאות הצורה החלופית):

א: אולי כן ||

ב: זהו אה | נראה לי שלא || [C842_sp1_133; sp2_122-123]

אשר להופעת המשעבר, יש בקורפוס תקריות אסינדרטיות שבהן "נראה לי" פותח את המבע:

נראה לי אנחנו בכלל לא באותו כיוון | [OCD_1_sp3_069]

תפוצה תחבירית מעניינת לביטוי העמדה "נראה לי" היא תפקודו כאוגד, כמו בדוגמאות הבאות, שבהן "זה" מהווה רכיב אנאפורי רפרנציאלי למצב מסוים העולה בשיח הקודם ולא ישות תחבירית ריקה מתוכן סמנטי:

(25) איפה את עכשיו \ אז | את חייבת לצאת או לפני או אחרי || זה נראה

לי נורא | [C514_2_sp1_200-203]

(26) זה לא נראה לי בעיה | [P423_1_sp7_082]

משפטים דומים באנגלית נותחו כקשורים במבנה העמוק שלהם למשפטים שבהם "נראה לי" פותח את הפרופוזיציה, בין היתר בהיותם נושאים אותה המשמעות (מבחינת ערכי אמת). התהליך הדקדוקי המקשר ביניהם הוא טרנספורמציה המכונה Subject Raising. לא אעסוק בזה כאן, אבל אציין את העובדה שהטיעון הסמנטי המצדיק את הגישה באנגלית תקף גם בעברית. על בסיס ההיגיון הסמנטי אפשר להתייחס באמת מידה שווה למשפטים שבהם מופיע ביטוי העמדה "נראה לי" כאוגד ולמשפטים שבהם טווח ההשפעה שלו הוא יחידה מעגנת פרופוזיטיונית ולא צירוף.

מספר היקרויות הביטוי "נראה לי" בקורפוס שלנו מסוכם בטבלה הבאה:

מיקום בפרופוזיציה	תחילי	סופי	אוגד / מקום 2	מבע שלם
	10	4	3	2
מתוכן שלילי	1		1	1
סך הכול אפיסטמי	17			
סך הכול	19			

התבונה המשמעותית ביותר מסקירת ביטוי העמדה "נראה לי" היא שיחידת העיגון שלו היא פרופוזיציה (גם בעמדה של אוגד, כאמור) ולא יחידה צירופית.²⁴ וכמו במקרה של פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת", המיקום בראש היחידה המעגנת הפרופוזיטיונית הוא הנפוץ יותר.²⁵

24 בדוגמה המאתגרת הבאה "נראה לי" עשוי להיתפס כשייך ליחידה המעגנת הצירופית "של בני", ואולם שלא כמו במקרים המקבילים של פסוקית העמדה "אני חושבת" הוא חיצוני למילת היחס ולפיכך לא נותח כאן כצירופי אלא כאוגד:

מול איפה שישבנו \ היה חדר || שהוא | היה | נראה לי של בני | [C842_sp2_133-137]

25 וראו גם מילר תש"ע להערכות של "נראה לי" ו"בטח" ביחס לציניי אפיסטמיות אחרים.

3.2 לדעתי

האדורביאל "לדעתי", המיוצג באמצעות צירוף יחס, משמש גם הוא להבעת עמדה אפיסטמית קרובה במשמעותה ל"אני חושב/חושבת". בקורפוס שנבחר נמצאו רק 8 היקרויות שלו, ואולם ניכר מעיון במרשתת שהוא נפוץ למדיי. כפי שאפשר לראות בדוגמאות הבאות, גם ביטוי עמדה זה מופיע בראש היחידה המעגנת הפרופוזיציונית (27) ובסופה (28):

(27) לדעתי קיימת | ערכת לחצים מסוימת | והיא יכולה | לחזור בכל שלב

בחיים || [P931_1_sp2_239-242]

(28) זה חוצפה לדעתי || [OCD_2_sp3_011]

שלא כמו "אני חושב/חושבת" ו"נראה לי" המופיעות גם בהתגלמות שלילית, "אני לא חושבת" [דוגמה (18) לעיל] ו"לא נראה לי" [דוגמה (24) לעיל], אין היקרות שלילית כמו "לא לדעתי" בקורפוס שנבדק, אך במרשתת מצויות דוגמאות מסוג זה כמבע עצמאי במשמעות האפיסטמית.²⁶ בניגוד ל"נראה לי" ודומה יותר ל"אני חושב/חושבת" נמצאו בקורפוס תקריות של יחידה מעגנת צירופית כחלק מצירוף התואר (29), כחלק מצירוף יחס PP (30) וכחלק מצירוף שמני (קטוע) (31):

(29) ב: איפה זה הונג־קונג \

א: הונג־קונג זה פה || הונג־קונג ||

ב: לדעתי יותר דרומה || אני טועה \

[OCh_sp2_222-224; sp1_751-752]

(30) א: זה לא כולל העברות |

ג: לא לא לא |

א: בגלל –

ג: אם זה עסקאות זה כולל ||

א: לא ||

ג: כולל גם חלק מהם אה | סקי פס ||

א: לא בשבע מאות דולר לדעתי ||

[D142_sp1_121-124; sp3_057-060]

26 "לא לדעתי. אצלי גם כולם אוכלים יוקנובה לראג", הטוקבקיסטית toomuchdogs בתפוז אנשים "פורום הכלבים" מיום 16/01/12, בשעה 15:38. גם דוגמאות כמו "לדעתי לא" ברצף מפי אותו דובר אינן מצויות בקורפוס, הגם שהן נפוצות במרשתת ובאופנות הדבורה. יצוין כאן כי כמו במקרה של "אני חושבת שלא" ו"נראה לי שלא", ההיקרויות השליליות "לא לדעתי" אינן מהוות דוגמה רלוונטית לשלילת הביטוי האפיסטמי, שהרי הן שוללות את היחידה שבה הוא מעוגן.

(31) זה קפה מקוסטה ריקה || לדעתי אחד ה | הקפאים ה@-1 -- אהה ||
הייתי שם פשוט || [C612_3_sp1_019-022]

כיוון שמספר תקריות האדוורביאל האפיסטמי בקורפוס הנבדק קטן, אי־אפשר להסיק ממנו מסקנות משמעותיות, ואולם נראה שמסתמנת מגמה שכמו בביטויי העמדה שנסקרו עד כה, "לדעתי" מופיעה לרוב בראש היחידה הפרופוזיציונית. נראה גם שכמו במקרה של "אני חושב/חושבת", ביטוי העמדה יכול להופיע עם צירוף; ואולם שלא כמו במקרה של "אני חושב/חושבת", אין המשמעות האפיסטמית שונה בהיקרות כשהיחידה המעגנת פרופוזיציונית וכשהיחידה המעגנת צירופית. ייתכן שההסבר נעוץ בעובדה שההיקריות הצירופיות במקרה זה הן אליפטיות.

סיכום ההיקריות של האדוורביאל "לדעתי" בקורפוס הנבדק הוא:

פרופוזיציה		צירוף (שמני, תוארי, מילת יחס)	
מיקום	תחילי	סופי	תחילי
	27 4	1	2
סך הכול	8		

ונסיים בסקירת תכונותיו של האדוורביאל האפיסטמי "בטח", הנפוץ למדי בקורפוס.

3.3 בטח

האדוורביאל "בטח", הקרוב יותר בתוכנו הסמנטי להבעת ביטחון באמת (ולו היה סולם אפיסטמי היה צפוי שיופיע ברמה הגבוהה שלו), משמש למעשה כסימון טנטטיבי יותר, הקרוב במשמעותו ל'יש להניח'. אפשר להסביר שימוש בסוג כזה של ציין אפיסטמי באמצעות תפיסתו של Halliday (1994), הטוען שאנו אומרים שאנחנו בטוחים רק כשאנינו בטוחים (שאם לא כן, לא היינו מציינים זאת במפורש כלל, אלא מביאים את הטענה בלבד). תפוצתו של "בטח" מעניינת: 13 מבין 20 היקריותיו בקורפוס מופיעות ביחידה מעגנת פרופוזיציונית. כאן החלוקה התחבירית מתחלקת באופן הבא: 4 יחידות בתחילת היחידה המעגנת, כמו בדוגמה (32) להלן:

(32) א: הוא לא יכול לענות על זה ||

ג: בטח שהוא לא יכול לענות || [OCD_3_sp1_023; sp3_027]²⁸

27 במניין זה ניכרת גם היקרות בראש משפט זיקה, כמו בדוגמה הבאה:
בסוף אח שלה | מכניס לה דברים לראש | שלדעתי הם לא נכונים || [Y34_sp1_265-267]

28 במניין זה נכללו גם יחידות פרופוזיציוניות אליפטיות, כמו בדוגמה:

בטח שיש || [C714_sp1_127]

4 מההיקריות מופיעות בסוף היחידה המעגנת הפרופוזיציונית, כמו בדברי דוברת א' בדוגמה (33) להלן:

(33) ב: עשיתי מוסקה || עשיתי גיב- אה |
א: את עושה עם בשר בטח || [Y111_sp2_040-041; sp1_021]

5- ההיקריות הנוספות ביחידה הפרופוזיציונית מצויות בתפוצה מיוחדת – במקום השני אחרי כינוי גוף או כינוי פרונמינלי או דפרנציאלי אחר, כמו בדוגמאות להלן:

(34) את בטח מנקה שם || [Y111_sp3_006]
(35) זה בטח הכי פשוטים ש@@@ || [C711_1_sp2_042]

(זה"א אנאפורי לסוג חרדל, על פי ההקשר)

כאמור, 5 מההיקריות שבהן היחידה המעגנת פרופוזיציונית חולקות תפוצה זו.²⁹ הימצאות במקום השני בעברית נמצאה בהיקפים משמעותיים באופנות כתובה (זיו תשס"א), ואולם בקורפוס שלנו לא נמצאה תפוצה מסוג זה בקרב ביטויי העמדה האחרים שנסקרו כאן. יצוין שגם במיקום זה טווח ההשפעה הסמנטי-פרגמטי והאפקט האפיסטמי חלים על היחידה הפרופוזיציונית כולה.

3 היקריות של "בטח" בקורפוס מופיעות כשהיחידה המעגנת צירופית, מהן 2 בתחילתה, כמו בדוגמה (36):

(36) עשיתי מרק ירקות נורא טוב | ובערב בעלי יאכל בטח קר- קר- --
כוסית מרק | [Y111_sp2_105-107]

ויחידה אחת בסופה, דוגמה (37) להלן :

(37) א: וכמה היה בליידן \
ב: אני יודע |
א: אפס בטח || [OCh_sp1_256-257; sp2_081]

מבין שאר ההיקריות שאינן פרופוזיציוניות 4 מופיעות כמבע שלם, מהן 3 מביעות הסכמה, כמו בדוגמה (38):

29 דוגמה כמו זו שלהלן מצביעה על הצורך להגדיר את המקום השני בהתחשב בסדר הקנוני:
עם שולה אני בטח לא אהיה הרבה || [Y32_sp2_208]

(38) ב: יש לו עשרת אלפים בקבוקים ||

א: נו הוא מוכר את -- שלושת אלפים ב | פעם אחת \

ב: בטח || [C711_1_sp2_078-079; sp1_097-099]

והיקרות אחת מביעה אי־הסכמה, במקרה של שימוש ציני, כמו בדוגמה (39) להלן:

(39) א: אבל ערפאת הוא | הטרוריסט הכי גדול במדינה || זה קצת מפחיד

לשים אותו ||

ב: זה הבדיחה אבל | כן || יכול להיות שדרך זה | הם ינסו לרתום

אותו | ולחייב אותו לתהליך מדיני ול |

א: בטח || [C714_sp1_141-144; sp2_082-086]

בין הדוגמאות בשימוש ב"בטח" מצויה הדוגמה המעניינת הבאה, שבה באים זה לצד זה שני סמני אפיסטמיות "בטח" ו"כנראה":

(40) בטח יש לה כנראה איך להגיע || [Y111_sp1_002]

כיוון שמדובר באופנות הדבורה, לא מפליא למצוא שניות שעשויה להיות קשורה להפקה ולא לכשירות. ואולם מחקר נרחב יותר עשוי לגלות ששימוש מסוג זה מצביע על תחילת השחיקה הסמנטית של אחד מביטויי האפיסטמיות, ובמקרה שהביטוי הנשחק הוא "בטח", זו יכולה להיות דוגמה לשימוש מבני שלו כסימון של התחלת תור, כמו במקרה של פסוקית העמדה "אני חושב/חושבת".

את ממצאי תפוצת "בטח" בקורפוס אפשר לסכם בטבלה הבאה:

מיקום	פרופוזיציה			צירוף		מבע שלם
	תחילי	סופי	2-אחרי כינוי	תחילי	סופי	
	4	4	5	2	1	4
סך הכול	20					

4. סיכום

לסיכום נציג את טבלת התפוצה הכוללת של ביטויי העמדה שנבחנו כאן:

סך הכול	מבע שלם / קוגניטיבי	מיקום בצירוף		מיקום בפרופוזיציה			הערך
		סופי	תחילי	אוגד/2	סופי	תחילי	
35	3	8	4	0	1	19 (5 שלילי)	אני חושב/ חושבת
19	2	0	0	3	4	10 (1 שלילי)	נראה לי
8	0	1	2		1	4	לדעתי
20	4	1	2	5	4	4	בטח

בחנית התכונות המרכזיות של תפוצת ביטויי העמדה שנבחנו בקורפוס בשימוש האפיסטמי מעלה שכשהיחידה המעגנת היא פרופוזיציונית, רוב ההיקריות הן בתחילת היחידה: 19 מבין 20 במקרה של "אני חושב/חושבת", 10 מבין 17 במקרה של "נראה לי", 4 מבין 5 במקרה של "לדעתי". רק "בטח" מופיעה מספר שווה של פעמים בתחילת היחידה ובסופה – 4 מבין 8. גם במקרה שהביטוי מופיע במקום האוגד ("נראה לי") או במקום השני ("בטח") טווח ההשפעה שלו הוא הפרופוזיציה. במקרה שהיחידה המעגנת היא צירופית מתגלה תופעה מעניינת: רק במקרה של "אני חושב/חושבת" תפוצה זו משמעותית, שכן היא מקבלת מובן של 'קירוב', 'הערכה' הנוגעת בדרך כלל לכמות. יתר ביטויי העמדה שנבחנו או שאינם מופיעים בצירוף כלל ("נראה לי"), או שהם מופיעים בו באותה משמעות אפיסטמית, ואינם מקבלים משמעות שונה מזו שהם מגלמים במקרה הפרופוזיציוני. נראה שלפנינו תהליך השתגרות דקדוקית של הביטוי האפיסטמי "אני חושב/חושבת" במובן של קירוב, כשהיחידה המעגנת היא צירופית שאינה פרופוזיציונית אליפטית. בהקשר זה עולה שאלה כללית יותר של תפיסת הגרמטיקליזציה: תהליך צמצום המשמעות מאפיסטמית כללית ('לדעתי') להערכה וקירוב מאתגר את התפיסה המאפיינת את ההשתגרות הדקדוקית כהרחבה של משמעות (כמו אצל Lehmann 1995), ואולם דיון בנושא זה הוא עניין למחקר עתידי.

ביבליוגרפיה

בורוכובסקי בראבא א'. תש"ע. העברית המדוברת: פרקים במחקרה, בתחבירה ובדרכי הכתה. ירושלים: מוסד ביאליק.

זיו י'. תשס"א. "ההסגר, כך אטען, מתפקד כאן גם כהוראה לעיגון המסר בשיח". **הרצאה בכנס "העברית שפה חיה"**. מכללת אורנים.

יזרעאל ש'. תשע"ג. "משפח או משפט? למבנה המשפט בעברית המדוברת". בתוך: מ' מוצ'ניק וצ' סדן (עורכים). **מחקרים בעברית החדשה ובלשונות היהודים מוגשים לאורה (רודריג) שורצולד**. ירושלים: כרמל. 399-416.

יזרעאל ש'. תשע"ו. "יחידות הבסיס של הלשון המדוברת: פרוזודיה, שיח ותחביר". בתוך: ע' גונן (עורכת). **חוקרים עברית מדוברת (תעודה כז)**. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב. 153-181.

לבנת ז'. תשנ"ה. **תיאורי המשפט המוסגרים בעברית החדשה**. עבודת דוקטור. אוניברסיטת בראילן, רמת-גן.

מילר כ'. תש"ע. **הבעת עמדה אפיסטמית בשיח העברי היומיומי בדיבור**. עבודת דוקטור. אוניברסיטת חיפה, חיפה.

Aijmer K. 1972. *Some Aspects of Psychological Predicates in English*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Aijmer K. 1997. "I think – an English modal particle". In: T. Swan & O. Jansen Westvik (eds.). *Modality in Germanic Languages: Historical and Comparative Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-47.

Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S. & Finegan E. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.

Brinton L. J. 2008. *The Comment Clause in English: Syntactic Origins and Pragmatic Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Giora R. 1985. "Notes towards a Theory of Text Coherence". *Poetics Today* 6, 4. 699-715.

Halliday M. A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Horn L. 2001. *A Natural History of Negation*. Center for the Study of Language and Information publications. Stanford.

Huddleston R. & Pullum G. K. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaltenboeck G. 2007. "Spoken parenthetical clauses in English: A taxonomy". In: D. Nicole & Y. Kavalova (eds.). *Parentheticals*. Amsterdam: John Benjamins. 25-52.

Kaltenboeck G. 2008. "Prosody and function of English comment clauses". *Folia Linguistica* 42, 1. 83-134.

Kaltenboeck G. 2009. "Initial I think: Main or comment clause?". *Discourse and Interaction* 2, 1. 49-70. Available at: <http://anglistic.univie.ac.at/staff/kaltenboeck/>

Kaltenboeck G. 2010. "Pragmatic functions of parenthetical I think". In: G. Kaltenboeck, W. Mihatsch & S. Schneider (eds.). *New Approaches to Hedging*. Bingley: Emerald. 237-266.

- Kaltenboeck G. 2011. "Explaining diverging evidence: The case of clause-initial *I think*". In: D. Schönefeld (ed.). *Converging Evidence. Methodological and Theoretical Issues for Linguistic Research*. Amsterdam: John Benjamins. 81-112.
- Kaltenboeck G. 2013. "Development of comment clauses". In: B. Aarts, J. Close, G. Leech & S. Wallis (eds.). *The English Verb Phrase: Investigating Recent Change with Corpora*. Cambridge: Cambridge University Press. 286-317.
- Karkkainen E. 2003. *Epistemic Stance in English Conversation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.
- Karkkainen E. 2010. "Position and scope of epistemic phrases in planned and unplanned American English". In: G. Kaltenboeck, W. Mihatsch & S. Schneider (eds.). *New Approaches to Hedging*. Bingley: Emerald. 203-236.
- Kearns K. 2007. "Epistemic verbs and zero complementizer". *English Language and Linguistics* 11, 3. 475-505.
- Kruisinga E. 1932. *A Handbook of Present-Day English*. Part II. Groningen: Noordhoff.
- Lehmann C. 1995 [1982]. *Thoughts on Grammaticalization*. Munich: Lincom Europa. (First published in the series 'Arbeiten des Kölner Universalien-Projektes' 48, University of Cologne).
- Maschler Y. & Nir B. In print. "Complementation in linear and dialogic syntax: The case of Hebrew divergently aligned discourse". *Cognitive Linguistics*.
- McCawley J. D. 1982. "Parenthetical and discontinuous constituent structure". *Linguistic Inquiry* 13, 1. 91-106.
- Mittwoch A. 1979. "Final parentheticals with English questions – their illocutionary function and grammar". *Journal of Pragmatics* 3, 5. 401-412.
- Nir B. & Berman R. A. 2010. "Complex syntax as a window on contrastive rhetoric". *Journal of Pragmatics* 42. 744-765.
- Peterson P. 1999. "On the boundaries of syntax: Non-syntagmatic relations". In: P. Collins & D. Lee (eds.). *The Clause in English: In Honor of Rodney Huddleston*. Studies in Language Companion Series 45. Amsterdam: John Benjamins. 229-250.
- Quirk R., Greenbaum S., Leech G. & Svartvik J. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Quirk R., Greenbaum S., Leech G. & Svartvik J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Reinhart T. 1980. "Conditions for text coherence". *Poetics Today* 1, 4. 161-180.
- Ross J. R. 1973. "Slifting". In: M. Gross, M. Halle & M. P. Schutzenberger (eds.). *The Formal Analysis of Natural Languages*. The Hague: Mouton. 133-169.

- Schegloff E. A. 1996. "Turn organization – One intersection of Grammar and Interaction". In: E. Ochs, E. A. Schegloff & S. A. Thompson (eds.). *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 52-133.
- Stenström A. B. 1995. "Some remarks on comment clauses". In: B. Aarts & C. F. Meyer (eds.). *The Verb in Contemporary English: Theory and Description*. Cambridge: Cambridge University Press. 290-299.
- Svensson J. 1976. "Report indicators and other parentheticals". In: F. Karlsson (ed.). *Papers from the 3rd Scandinavian Conference of Linguistics*. Textlinguistics Research Group, Academy of Finland, Turku. 369-380.
- Thompson S. A. 2002. "Object complements and conversation: Towards a realistic account". *Studies in Language* 26, 1. 125-164.
- Thompson S. A. & Mulac A. 1991. "A quantitative perspective on the grammaticalization of epistemic parentheticals in English". In: E. Closs Traugott & B. Heine (eds.). *Approaches to Grammaticalization* 2. Amsterdam: Benjamins. 313-339.
- Urmson J. O. 1952. "Parenthetical verbs". *Mind* 61. 480-496.
- Ziv Y. 1985. "Remarks on parentheticals and functional grammar". In: M. Bolkestein, C. de Groot & L. Mackenzie (eds.). *Syntax and Pragmatics in Functional Grammar*. Dordrecht: Foris. 181-199.
- Ziv Y. 2002. "This, I believe, is a processing instruction: discourse linking via parentheticals". Available at: <http://micro5.mscc.huji.ac.il/~english/IATL/18/Ziv.pdf> (Dec. 2006).